

**До Спеціалізованої вченої ради
ДФ 70.895.077 Хмельницького
університету управління та права
імені Леоніда Юзькова**

вул. Героїв Майдану, 8,
м. Хмельницький, 29013

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора Ковальчука
Сергія Олександровича на дисертацію Барабанової Діани Анатоліївни
«Надання доказів підозрюваним (обвинуваченим) як спосіб захисту у
кримінальному провадженні», подану на здобуття ступеня доктора
філософії в галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право**

Ступінь актуальності обраної теми. Право підозрюваного, обвинуваченого на захист є вагомим конституційним гарантією забезпечення його прав, свобод і законних інтересів у ході кримінального провадження, гарантованим частиною 2 статті 63 Конституції України. Забезпечення права на захист законодавцем визнається однією з основних засад судочинства (пункт 5 статті 129 Конституції України), а його зміст розкривається в нормах кримінального процесуального закону. Закріплюючи зміст засади забезпечення права на захист, законодавець надає підозрюваному, обвинуваченому широкий комплекс процесуальних прав, спрямованих на захист від підозри, обвинувачення, в тому числі право збирати і подавати докази (частина 1 статті 20 КПК України). З огляду на конституційні норми і норми кримінального процесуального закону, зазначене право знаходить реалізацію як під час досудового розслідування, так і в ході судового розгляду кримінального провадження. При цьому законодавець посилює право підозрюваного,

обвинуваченого збирати і подавати докази за рахунок реалізації інших засад кримінального провадження. Зокрема, з огляду на засаду змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, сторонам кримінального провадження гарантуються, в тому числі, рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів (частина 2 статті 22 КПК України).

У доктрині кримінального процесу дослідженню зміст права підозрюваного, обвинуваченого збирати і подавати докази та механізму його реалізації під час досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження присвячена істотна увага вчених. Водночас, незважаючи на істотний внесок науковців у розробку цієї проблематики, низка її теоретичних і практичних аспектів на сьогодні не знайшла належного вирішення. Це зокрема, стосується форми надання доказів підозрюваним, обвинуваченим у кримінальному провадженні, порядку надання підозрюваним пояснень під час досудового розслідування, сутність і значення надання речей і документів для доказової діяльності сторони захисту, порядку надання підозрюваним, обвинуваченим речей і документів у стадії досудового розслідування тощо. Окрім того, як слушно зазначає дисертантка на обґрунтування вибору теми дослідження, попри стабільну увагу вчених до зазначених проблем у вітчизняній науці кримінального процесуального права поки що не здійснювалося комплексного дослідження надання доказів підозрюваним (обвинуваченим) як способу захисту у кримінальному провадженні (стор. 20 дисертації).

Викладене свідчить про актуальність обраної Д.А. Барабановою теми дисертації, її теоретичну та практичну значимість і вказує на логічність постановки та вирішення наукової проблеми щодо змісту права підозрюваного, обвинуваченого надавати докази та механізму його реалізації як способу захисту у кримінальному провадженні.

Обрання дисертанткою проблематики дослідження узгоджується з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане

в межах теми науково-дослідної роботи Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (номер державної реєстрації 0108U008927) та теми науково-дослідної роботи кафедри кримінального права та процесу «Проблеми захисту прав людини у сфері боротьби зі злочинністю» (номер державної реєстрації 0117U000106). Тема дисертації відповідає Пріоритетним напрямкам наукових досліджень у науці кримінального процесу (на період 2023-2028 років), визначеним координаційним бюро з проблем кримінального процесу відділення кримінально-правових наук Національної академії правових наук України, та Цілям сталого розвитку України на період до 2030 року, зокрема, в частині забезпечення доступу до правосуддя. Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова 27 червня 2022 року (протокол № 15), розглянута та схвалена координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 1197 за 2022 рік).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації дисертації є обґрунтованими, переконливими і методологічно вірними, мають системний, комплексний характер та містять необхідну новизну.

Мета і завдання дослідження повною мірою узгоджуються з планом дисертації, визначені правильно та логічно співвідносяться з об'єктом і предметом дослідження.

Об'єкт і предмет дослідження сформульовані коректно та зауважень не викликають. Так, об'єктом дослідження є сукупність кримінальних процесуальних відносин, які виникають під час надання доказів підозрюваним (обвинуваченим) з метою його захисту у кримінальному провадженні. Предметом дослідження є надання доказів підозрюваним (обвинуваченим) як спосіб захисту у кримінальному провадженні.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій підтверджується коректною методологією, використаною нормативною базою, фундаментальною теоретичною та емпіричною основою дослідження, що свідчить про належний рівень оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності.

Методологічним підґрунтям дослідження стала сукупність загальнонаукових (діалектичний, аналіз, синтез, узагальнення) та спеціальних методів наукового пізнання (функціональний, порівняльно-правовий, історико-правовий, догматичний, соціологічний, статистичний, моделювання). Комплексне застосування вказаних методів, з урахуванням їх взаємозв'язку і взаємозалежності, сприяло забезпеченню всебічності та повноти проведеного дослідження теоретичних і практичних аспектів проблематики права підозрюваного, обвинуваченого надавати докази у кримінальному провадженні, об'єктивності та достовірності отриманих результатів.

У ході обґрунтування наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих дисертанткою, використано широке коло вітчизняних і зарубіжних наукових джерел з кримінального процесуального права та теорії права. Наукові джерела використані здобувачкою переважно критично – з глибоким аналізом, коректною полемікою та аргументацією власного підходу до тих або інших положень, висновків чи пропозицій їх авторів, що свідчить про зрілість дослідниці та її високу загальну наукову культуру.

Авторкою використано належну нормативно-правову базу, а також достатній емпіричний матеріал, репрезентативність якого вплинула на обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій проведеного дослідження.

У цілому, аналіз дисертації дає підстави констатувати, що вона є самостійним, цілісним і завершеним дослідженням актуальної для науки кримінального процесуального права проблематики змісту права підозрюваного, обвинуваченого надавати докази та механізму його реалізації як способу захисту у кримінальному провадженні. Із урахуванням чіткого та

послідовного формулювання мети і завдань дослідження, авторкою достатньо повно розкрито основний зміст теми, висвітлено найбільш актуальні її проблеми і зроблено наукові висновки, що мають теоретичне та практичне значення.

Дисертація написана грамотною юридичною науковою мовою, з належним використанням понятійно-категоріального апарату, оформлена у відповідності до встановлених вимог. Матеріал викладений чітко, логічно, послідовно та доступно.

Дисертація відповідає науковій спеціальності, за якою здійснено дослідження. Повнота викладу в дисертації основних наукових положень, висновків і рекомендацій відповідає встановленим вимогам.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх значення. Наукова новизна отриманих результатів визначається обраною темою і колом розглянутих у дисертації питань. Дисертація є першим у вітчизняній кримінальній процесуальній науці спеціальним дослідженням, в якому комплексно, з урахуванням практики ЄСПЛ та правових позицій ВС розглянуто надання підозрюваному (обвинуваченому) доказів як способу захисту у кримінальному провадженні.

Сформульовані та аргументовані авторкою результати дисертації є важливими у теоретичному та практичному аспектах, містять елементи наукової новизни і пропозиції щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства. Зокрема, дисертанткою вперше:

– обґрунтовано необхідність розгляду об'єктивного і суб'єктивного права на захист у кримінальному провадженні: об'єктивне право на захист є елементом регулятивних кримінальних процесуальних відносин і є системою загальнообов'язкових правил поведінки, які гарантують кожній особі, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування, можливості для відстоювання своїх прав, свобод та законних інтересів у кримінальному провадженні; суб'єктивне право на захист – це вже можливість конкретної особи, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування, використовувати ці правові приписи

для захисту від підозри, обвинувачення або кримінального переслідування в іншій формі, що є елементом охоронних кримінальних процесуальних відносин;

– обґрунтовано необхідність забезпечення єдності юридичної термінології для позначення одних і тих самих понять як в різних за юридичною силою нормативно-правових актах, так і в межах одного нормативно-правового акта, зокрема, в частині використання терміну «надання доказів», вжитого в Конституції України, у кримінальному процесуальному законодавстві;

– визначено іманентні ознаки поняття «надання доказів», на основі яких запропоновано його авторське визначення: надання доказів – це передання органам, які здійснюють кримінальне провадження, речей, документів, вербальних відомостей, що реалізується учасниками кримінального провадження та іншими суб'єктами з власної ініціативи або на вимогу уповноважених органів чи службових осіб з метою відстоювання власних інтересів або інтересів інших учасників та/або встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження;

– визначено два шляхи надання доказів підозрюваним (обвинуваченим):
1) безпосередньо – шляхом особистого надання доказів слідчому, дізнавачу, прокурору, слідчому судді або суду (надання показань, речей, документів);
2) опосередковано – через свого захисника або шляхом забезпечення явки до суду інших осіб – носіїв доказової інформації (наприклад, забезпечення явки до суду свідків сторони захисту, які нададуть відповідні показання).

Дисертація містить низку інших цікавих та аргументованих положень, висновків і рекомендацій, у тому числі щодо внесення науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на удосконалення КПК України у частині врегулювання права підозрюваного, обвинуваченого на захист у цілому та його права надавати докази зокрема.

Таким чином, ступінь новизни наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Викладені в дисертації наукові положення, висновки і рекомендації характеризуються теоретичною та практичною значимістю і можуть бути використані в: 1) науково-дослідній роботі – як підґрунтя для подальших досліджень проблем здійснення захисту підозрюваного (обвинуваченого) та їх участі в доказуванні у кримінальному провадженні, підготовки наукових праць за даною тематикою; 2) законотворчій діяльності – для удосконалення положень чинного кримінального процесуального закону, що регулюють надання доказів підозрюваним (обвинуваченим), їх захист у кримінальному провадженні; 3) правозастосовній діяльності – для удосконалення практичної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, суду, адвокатів під час забезпечення права підозрюваного (обвинуваченого) на надання доказів; 4) освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін кримінальної процесуальної спрямованості, підготовки робочих програм, силябусів навчальних дисциплін, підручників, навчальних посібників.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації дисертації достатньо повно викладені в опублікованих працях за темою дисертації. Основні положення та результати дисертації відображено в 11 наукових працях, серед яких 3 статті в наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, і 8 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Основні наукові положення, висновки і пропозиції, сформульовані в дисертації, знайшли свій ідентичний виклад у публікаціях, зарахованих за темою дисертації, та відображають актуальність обраної теми дослідження, її наукову новизну, теоретичну та практичну значимість, а також є вагомим внеском дисертантки у розвиток науки кримінального процесу.

Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, мають самостійний характер та отримані дисертанткою на підставі особистих досліджень. У результаті вивчення дисертації академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації не виявлено.

Зауваження та дискусійні питання стосовно положень дисертації. У цілому відзначаючи логічність і послідовність побудови дослідження, його новизну, обґрунтованість та аргументованість отриманих результатів, належний науковий рівень дисертації, потрібно звернути увагу авторки на певні положення, що викликають зауваження:

1. У рубриці наукової новизни «удосконалено» дисертантка вказує на розробку нею класифікації показань підозрюваного (обвинуваченого) за декількома критеріями, у тому числі поділяє їх залежно від джерела сприйняття на два види: показання на основі власного сприйняття та показання з чужих слів (стор. 25). Класифікація показань підозрюваного, обвинуваченого на підставі зазначеного класифікаційного критерію знаходить відображення в підрозділі 2.1 (стор. 97), висновках до розділу 2 (стор. 146) і висновках до дисертації (стор. 187). Обґрунтовуючи доцільність обрання наведеного класифікаційного критерію, здобувачка констатує відсутність у кримінальному процесуальному законі прямої заборони на давання підозрюваним, обвинуваченим показань із чужих слів, але водночас відзначає існування високого ризику умисного викривлення повідомлення іншої особи, вигадкування відомостей, посилення на чужі слова для формування альтернативної версії події тощо (стор. 97). Наведена авторкою аргументація свідчить про наявність істотних сумнівів у достовірності показань підозрюваного, обвинуваченого, які надаються ними із чужих слів. У зв'язку під час захисту дисертації можливість використання таких показань потребує додаткового обґрунтування.

2. У підрозділі 1.2 дисертації здобувачка звертається до розкриття мети кримінального процесуального доказування та, з урахуванням проведеного дослідження пропонує викласти частину 2 статті 91 КПК України у такій

редакції: «Доказування полягає у збиранні, перевірці, оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження в обсязі достатньому для прийняття законних, обґрунтованих, справедливих процесуальних рішень». Аналогічна редакція зазначеної норми наведена в додатку Б «Проект Закону України «Про внесення змін та доповнень до Кримінального процесуального кодексу України» (щодо удосконалення регулювання права на захист та права на надання доказів)» (стор. 239). Проте, на думку офіційного опонента, запропонований підхід до нормативної дефініції кримінального процесуального доказування підлягає уточненню з урахуванням декількох моментів. По-перше, потрібно враховувати, що докази використовуються не лише обґрунтування відповідних процесуальних рішень, але й для перевірки раніше отриманих і збирання нових доказів, обґрунтування сторонами кримінального провадження відстоюваних ними правових позицій тощо. По-друге, в контексті вимог до процесуальних рішень необхідно взяти до уваги вмотивованість, а також враховувати, що справедливість перебуває в тісному взаємозв'язку із законністю та значною мірою відображає її моральний вимір, у зв'язку з чим вбачається більш доречним вести мову про законність, обґрунтованість і вмотивованість процесуальних рішень.

3. У підрозділі 3.1 авторка звертається до дослідження права сторони захисту отримувати речі та документи шляхом їх вилучення в ході тимчасового доступу до цих речей і документів. При цьому дисертантка констатує, що у випадках, коли сторона захисту вилучить певні речі чи документи, які можуть бути використані для підтвердження винуватості підозрюваного (обвинуваченого) у вчиненні кримінального правопорушення, цілком природно може виникнути бажання приховати, знищити або спотворити такі докази, а тому кримінальний процесуальний закон повинен передбачати гарантії від подібних зловживань (стор. 157-158). Водночас, відповідні гарантії здобувачкою не розкриваються, у зв'язку з чим під час захисту дисертації хотілося б почути її думку з цього питання.

4. Авторка детально розкриває процесуальні властивості доказів, які надаються стороною захисту (належність, допустимість і достовірність), та доходить низки слушних висновків, а саме: визнає єдиною вимогою, яка може пред'являтися до речей і документів, наданих підозрюваним слідчому, прокурору, їх належність (с. 166); розглядає як єдиний критерій, відповідно до якого має визначатися допустимість доказів, зібраних стороною захисту, дотримання прав інших осіб (стор. 26, 53, 155); залежно від відповідності змісту показань підозрюваного, обвинуваченого реальній дійсності здійснює їх класифікацію на правдиві (достовірні) та неправдиві (недостовірні), які у свою чергу поділяє на помилкові і завідомо неправдиві (зокрема, обмову, самообмову) (стор. 25, 93, 146, 187) тощо. Проте, на думку офіційного опонента, проведене дисертанткою дослідження процесуальних властивостей доказів, які надаються стороною захисту, не вичерпує всі аспекти цієї проблематики. По-перше, в контексті дослідження належності та допустимості таких доказів авторкою недостатньо враховано норму частини 2 статті 92 КПК України, відповідно до якої обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає. По-друге, поза увагою здобувачки залишилося розкриття проблематики достовірності речей і документів, що надаються стороною захисту.

Разом з тим, наведені зауваження, які стосуються дискусійних положень дисертації, не ставлять під сумнів її високий рівень, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації та можуть бути основою для наукового обговорення під час її захисту.

Загальний висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Дисертація Барабанової Діани Анатоліївни «Надання доказів підозрюваним (обвинуваченим) як спосіб захисту у кримінальному провадженні» є самостійною, завершеною науковою працею, що містить нові обґрунтовані та аргументовані результати, які у своїй сукупності є значимими

для розвитку доктринальних і прикладних основ щодо права підозрюваного, обвинуваченого надавати докази під час досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження.

Зміст дисертації Барабанової Діани Анатоліївни відповідає спеціальності 081 Право.

Дисертація «Надання доказів підозрюваним (обвинуваченим) як спосіб захисту у кримінальному провадженні» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із подальшими змінами), Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 року № 502) та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 та зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 03 лютого 2017 року за № 155/30023, а її авторка – Діана Анатоліївна Барабанова – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

**Офіційний опонент –
професор кафедри кримінального
процесу та криміналістики
Івано-Франківського інституту
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор**

Сергій КОВАЛЬЧУК